

کلیات

۱-۱ انواع پژوهش‌های دانشگاهی

تحقیق، کوششی روشمند برای پاسخ‌گویی به مسئله‌های علمی است که به نوآوری و پیشرفت علم منجر می‌شود. پژوهش‌ها یا جنبه عمومی دارند؛ مثل تحقیقات تجاری، مطبوعاتی، انتظامی و امنیتی و یا جنبه دانشگاهی. هدف از تحقیقات دانشگاهی، دستیابی به دانش‌های نوین و ترویج و کاربرد آن است. پژوهش‌های دانشگاهی براساس هدف، سه دسته است: «بنیادی، کاربردی و توسعه‌ای».^۱

۱-۱-۱ پژوهش‌های بنیادی

پژوهشی است که اغلب برای گسترش مرزهای دانش، کشف جدید علمی، تغییر مسائل موجود و مسائل آینده و نیز افزایش اندوخته‌های علمی بدون در نظر گرفتن کاربرد علمی ویژه‌ای انجام می‌گیرد. در حال حاضر، ممکن است از نتایج چنین تحقیقاتی استفاده نشود. چنین پژوهش‌هایی به‌منظور فراهم کردن زمینه علمی لازم صورت می‌پذیرد. یونسکو تحقیق

بنیادی را «کاوش‌های اصیل و بدیع به‌منظور افزایش اندوخته‌های علمی و درک بهتر پدیده‌های طبیعی، انسانی، اجتماعی و فرهنگی» می‌داند. پژوهش‌های بنیادی به دو گروه پژوهش‌های محض و راهبردی تقسیم می‌شود:

الف- پژوهش‌های بنیادی محض یا خالص: پژوهش‌هایی است که بدون توجه به کاربردهای عملی و به‌منظور گسترش مرزهای دانش صورت می‌گیرد.

ب- پژوهش‌های بنیادی راهبردی یا جهت‌دار: پژوهش‌هایی است که برای فراهم کردن زمینه علمی لازم برای حل مسائل جاری و آتی انجام می‌گیرد.

۲-۱-۱ پژوهش‌های کاربردی

پژوهشی است مبتنی بر دانش حاصل از تحقیقات و یا تجربیات که در جهت به‌کارگیری روش‌ها، نظریه‌ها و الگوهای موجود برای ارائه تحلیلی از پدیده‌ای صورت می‌گیرد. ممکن است این پژوهش‌ها به یافتن راه‌حلی منجر شود. واحدهای پژوهشی به این موارد می‌پردازد: توسعه نتایج تحقیقات بنیادی، در نظر داشتن کاربرد عملی آن‌ها، تعیین شیوه‌ها و روش‌های دستیابی به اهداف عملی خاص، بهبود و تعالی رفتارها، ابزارها، وسایل، تولیدات، ساختارها و الگوها، و رفع نیازها و حل مسائل مشخص.

۳-۱-۱ پژوهش‌های توسعه‌ای

فعالیت پژوهشی نظام‌یافته مبتنی بر دانش موجود و کسب دانش و تجربیات جدید است که با هدف ترویج نتایج پژوهش‌های بنیادی و کاربردی، به‌منظور استفاده در تولید مواد، فرآورده‌ها، وسایل، ابزار، فرایندها و روش‌های جدید و یا بهبود آن‌ها صورت می‌گیرد.

۲-۱ انواع پژوهش‌های دانشگاهی براساس روش^۱

در علوم مختلف از روش‌های مخصوص و متفاوت برای مطالعه و بررسی استفاده می‌شود تا شناخت موضوع را ممکن کند. تعیین نوع روش تحقیق به ماهیت سؤال و نوع اطلاعات

وابسته است. روش‌های تحقیق به صورت‌های گوناگونی تقسیم‌بندی شده‌اند که رایج‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

- تاریخی^۱؛
- توصیفی^۲؛
- آزمایشی / تجربی^۳؛
- تحلیل محتوا^۴.

۱-۲-۱ تاریخی

پژوهشی است برای شناخت واقعیت‌های گذشته که وقایع مربوط به گذشته را تعبیر، تفسیر و ارزیابی می‌کند. هدف این پژوهش، شناسایی وقایع دقیق و درست گذشته برای درک بهتر وضع موجود است.

۱-۲-۲ توصیفی

این نوع تحقیق (به عکس تحقیقات تاریخی) به توصیف و تفسیر شرایط و روابط موجود می‌پردازد و وضعیت کنونی پدیده یا موضوعی را مطالعه می‌کند و دارای انواعی است:

- تحقیق برآوردی: این پژوهش فقط موقعیت یک پدیده را در یک زمان توصیف می‌کند. این روش هیچ‌گونه فرضیه‌ای را پیشنهاد نمی‌کند، روابط متغیرها را مورد مطالعه قرار نمی‌دهد و برای اقدامات بعدی توصیه‌ای نمی‌کند؛ بلکه فقط موقعیت موجود را توصیف می‌کند.

- تحقیق ارزش‌یابی: این روش به ارزش‌گذاری درباره‌ی فواید و مطلوب یا مؤثر بودن یک فرایند یا محصول یا برنامه می‌پردازد و به کاربرد یافته‌های خود توجه دارد. این نوع

تحقیق اغلب با توصیه‌هایی در جهت اقدامات سازنده همراه است و در پی یافتن قوانین کلی و قابل گسترش به سایر موقعیت‌ها نیست.

- مطالعه موردی: مطالعه عمیق و گسترده یک مورد در مدت زمان معین است. هدف این نوع مطالعه، شناخت تمام متغیرهای مربوط به مورد است. این روش می‌تواند زمینه‌ای برای مطالعات وسیع بعدی باشد.

- مطالعه پیمایشی: روشی برای به دست آوردن اطلاعات مستقیم درباره دیدگاه‌ها، باورها، نظریات، رفتارها یا مشخصات گروهی از اعضای جامعه آماری از راه تحقیق است. مطالعات پیمایشی شامل سه نوع اطلاعات درمورد واقعیت‌ها، عقاید و رفتارهاست.

- تحقیق تکاملی (توسعه‌ای): شامل اطلاعات دقیق در زمینه توسعه برنامه‌ها و رشد و تکامل افراد است. این نوع مطالعه به بررسی میزان تغییرات و الگوهای برنامه‌ها و یا رشد افراد در طول زمان می‌پردازد و ممکن است به دو روش طولی (تداومی) و عرضی (مقطعی) صورت گیرد.

- مطالعات همبستگی: یکی از روش‌های رایج در تحقیقات توصیفی است که به بررسی روابط دو متغیر می‌پردازد. برای محاسبه همبستگی بین دو متغیر از ضریب همبستگی استفاده می‌شود؛ زیرا ممکن است متغیرهای تحقیق از نوع مقیاس‌های مختلف اندازه‌گیری (اسمی، رتبه‌ای، فاصله‌ای و نسبی) باشد؛ بنابراین برای محاسبه میزان ارتباط دو متغیر از ضرایب مختلف همبستگی استفاده می‌شود.

- تحقیقات پس از وقوع: این نوع تحقیقات به بررسی روابط علت و معلولی با بررسی پیامدهای موجود می‌پردازد. اگر سؤال تحقیق هنگامی مطرح شود که مقدار متغیر مستقل قبلاً و به‌طور طبیعی مشخص باشد، چنین تحقیقی را بعد از وقوع می‌نامند. پژوهشگر کار خود را با مشاهده و بررسی متغیر یا متغیرهای وابسته شروع می‌کند تا بتواند به متغیر یا متغیرهای مستقل برسد. درواقع، از معلول شروع می‌کند تا بتواند علت را جست‌وجو کند.

۱-۲-۳ آزمایشی / تجربی

تحقیق تجربی یا آزمایشی یکی از دقیق‌ترین و کارآمدترین روش‌های تحقیق است که برای آزمون فرضیه‌ها استفاده می‌شود. هدف این تحقیق، بررسی تأثیر محرک‌ها، روش‌ها و یا شرایط خاص محیطی بر روی گروه آزمودنی است. از این روش برای برقراری روابط علی و معلولی میان دو یا چند متغیر استفاده می‌شود. ویژگی‌های این روش عبارت‌اند از: متغیرهای مستقل دست‌کاری می‌شوند؛ سایر متغیرها به‌جز متغیرهای وابسته ثابت نگاه داشته و کنترل می‌شوند؛ تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته مشاهده می‌شود.^۱ یکی از رایج‌ترین معانی واژه آزمایش را می‌توان «تجربه کردن» یعنی آزمایش روش‌های جدید و ارزش‌یابی اثرهای آن دانست. مقصود از این اصطلاح در علوم رفتاری، هماهنگی با تعریف آن در علوم مختلف، این است که دست‌کم یک متغیر (مثلاً روش تدریس ریاضی) باید در کنترل پژوهشگر باشد که بتواند آن را دست‌کاری کند. به بیان دیگر، آزمایش روشی است که برپایه آن، می‌توان عناصر دست‌کاری‌شده و آثار مشاهده‌شده را کنترل کرد. در مطالعات علمی، آزمایش روشی است برای بررسی انواع خاصی از سؤالات پژوهشی یا حل کردن انواع خاصی از مسائل. آزمایش یکی از بنیادی‌ترین روش‌های تجربی برای شناخت عمیق‌تر جهان است که هم در علوم طبیعی مورد استفاده قرار می‌گیرد و هم در علوم اجتماعی. آزمایش به‌صورت علمی، به‌عنوان روشی برای بررسی حوزه‌های کمتر شناخته‌شده، حل مسائل علمی و تأیید فرضیه‌های نظری نیز تعریف شده است.^۲

آزمایش‌ها انواعی دارند:^۳

- آزمایش‌های کنترل‌شده: نتایج یک نمونه آزمایشی را با نتایج نمونه کنترل مقایسه می‌کند؛ مثل آزمایش‌های دارویی.

- آزمایش‌های طبیعی: یا شبه‌تجربی فقط بر مشاهدات متغیرهای سیستم تحت مطالعه متکی هستند نه دست‌کاری یک یا چند متغیر که معمولاً در محیط‌های کنترل‌نشده انجام می‌شوند.

- آزمایش‌های مشاهده‌ای: جز اینکه فاقد تعادل احتمالاتی بین گروه‌ها هستند، با آزمایش‌های کنترل‌شده مشابهت بسیار زیادی دارند. نتایج مطالعات مشاهده‌ای، بسیار کمتر از نتایج آزمایش‌های کنترل‌شده معتبرند.
- آزمایش‌های میدانی: این آزمایش‌ها در محیط طبیعی جمع‌آوری می‌شوند نه محیط‌های مصنوعی آزمایشگاهی و نتایج آن‌ها با نتایج آزمایشگاهی مقایسه می‌شود.

۱-۲-۴ تحلیل محتوا^۱

تحلیل محتوا بررسی و توصیف نظام‌دار و کمی محتوای آشکار و پیام‌های موجود در متن است. این روش را می‌توان روش تبدیل داده‌های کیفی به کمی قلمداد کرد. تحلیل محتوا روشی مناسب برای پاسخ دادن به سؤال‌هایی درباره محتوای پیام است. مهم‌ترین کاربرد تحلیل محتوا، توصیف ویژگی‌های پیام است. دومین کاربرد این روش، استنباط درباره فرستندگان پیام و دلایل یا پیشایندهای پیام است. شیوه ساده تحلیل محتوا عبارت است از: تحدید موضوع؛ تعیین جامعه مورد مطالعه؛ مشاهده آزاد؛ نهایی کردن فرضیه‌ها و تبدیل آن‌ها به واحدها و مقوله‌ها.

نمونه‌گیری، اعتبار و روایی، عناصر مهم سنجش تحلیل محتوا هستند. انگیزه اصلی در نمونه‌گیری، لزوم عملی کاهش حجم اطلاعات برای قابل کنترل کردن آن است. پژوهشگر پس از تعریف مسئله پژوهش، طرح نمونه‌گیری را نیز تعیین می‌کند. نخستین مرحله نمونه‌گیری، تهیه فهرست تمام اجزای اسنادی است که قرار است نتایج آن‌ها تعمیم داده شود. هنگامی که جامعه مورد مطالعه مشخص شد، طرح نمونه‌گیری یک مرحله‌ای کافی است. نمونه‌گیری چندمرحله‌ای ممکن است تا سه مرحله ادامه یابد: انتخاب منابع موضوع، نمونه‌گیری از اسناد و نمونه‌گیری درون اسناد.

منظور از اعتبار هر تحقیق، میزان دقت شاخص‌ها و معیارهایی است که در راه سنجش پدیده مورد نظر تهیه شده‌اند. در تحلیل محتوا می‌توان اعتبار تحقیق را به چهار شیوه

ب ۱ / ف ۱ / کلیات ۹

شناسایی کرد تا دقت نتایج افزایش یابد: ۱- اعتبار محتوایی یا صوری؛ ۲- اعتبار پیش‌بینی‌کننده؛ ۳- اعتبار متقارن؛ ۴- اعتبار سازه‌ای.

تحلیل محتوا انواعی دارد:^۱

الف- مطالعه میدانی؛^۲

ب- موردکاوی؛^۳

ج- تحقیق همبستگی؛^۴

د- آزمایش میدانی؛

ه- تحقیقات علی-آزمایشی؛

و- تحقیق علی-تطبیقی.